

DOI: 10.18427/iri-2018-0042

Az elemi iskolai tanítóképzés Kárpátalján a dualizmus korában

Csoóri Zsófia (Chovriy Sofiya)

Munkácsi Állami Egyetem, Munkács, Ukrajna

csoori.zsofia@gmail.com

Az ukrajnai korszerű pedagógiai szakoktatás reformja elképzelhetetlen alapos tanulmányozás, valamint újra értelmezett történelmi kutatások eredményeinek alkalmazása nélkül. A neveléstörténeti örökség és a pedagógiai oktatás rendszerének korszerű megközelítése közötti modell kialakítása megteremti annak a lehetőségét, hogy azoknak az oktatási intézményeknek, amelyek Kárpátalján pedagógusképzéssel foglalkoztak a kutatott időszakban, aktualizálhatóvá váljanak eredményeik.

A kárpátaljai neveléstörténet számos tudományos kutatásban került bemutatásra: Bohiv A., Dráviczki S., Fedinec Cs., Füzesi O., Himinec V., Homonnai V., Ignát Á., Mágocsi P.-R., Roszul V., Sztricsik P., Tálápkánics M. és mások munkáiban.

A tanulmányunk a kárpátaljai tanítóképzés fejlődésével foglalkozik a kiegyezés után. Figyelmet fordít a törvények mellett a tantervi szabályozás problematikájára is, mely kevésbé kutatott terület a neveléstörténeti szakirodalomban, különösen a pedagógusképzés vizsgálatában.

A XIX. század második fele és a XX. század kezdete között Kárpátalja Magyarországhoz tartozott. Az 1867-es kiegyezés új alapokra helyezte az Osztrák-Magyar Monarchián belül Ausztria és Magyarország kapcsolatát, s ugyanakkor eléggé tág teret biztosított a magyar közoktatás korszerűsítéséhez.

Az országgyűlés 1868 őszén tárgyalta és elfogadta Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatát a népoktatás korszerűsítéséről, amely úgy vonult be a történelembe, mint az 1868. évi XXXVIII. számú törvény, azaz a népoktatási törvény. E dokumentum biztosította a népiskolák mellett a tanítóképzés törvényi szabályozását. Báró Eötvös József tanítóképzője önálló szakiskolaként jelenik meg. A törvénynek a VII. fejezete (81-115. §) (Klamarik, 1893) tanítóképzésre vonatkozott és előírta:

- az ország területén húsz tanítóképzőt kell felállítani (81. §);
- mindegyik képezde szerves kapcsolatban legyen egy gyakorló iskolával (82. §) és legalább kétholdnyi kerttel rendelkezzen (83. §);
- a képzési időt három évben határozza meg (87. §);
- kötelező tantárgyak: hit- és erkölcsstan, neveléstan, oktatási módszertan, földrajz (általános, hazai), történelem (általános, hazai), anyanyelv, magyar nyelv, német nyelv, természettudományok és azok alkalmazása a földművelésben és iparban, gazdaságtan, gazdasági és kertészeti gyakorlatokkal, hazai alkotmánytan, mennyiség- és mértan, ének és zene (hangszeres játék: hegedű, zongora), szépírás és rajz, testgyakorlat tanítása, pedagógiai gyakorlat (88. §);

- a tanítóképzők önálló tantestülettel rendelkeznek, mely az igazgatóból, legalább két rendes, egy segédtanárból és a gyakorlóiskola tanítójából áll (84. §);
- a törvény meghatározta a tanárok fizetését (85. §);
- a tanítóképzőkbe azon 15. életévüket betöltött ifjak jelentkezhetnek, akik négy tárgyból (anyanyelv, számvetés, földrajz és történelem) legalább a gimnázium, a reál- vagy a polgári iskola első négy osztályában tanított ismeretek birtokában vannak, és ezt bizonyítvánnyal is tanúsítani tudják. A törvény lehetővé tette, hogy felvételi vizsgával is bekerülhessenek a jelentkezők a képezdébe, amennyiben nem rendelkeznek az előírt végzettséggel (86. §);
- a törvény meghatározta a vizsgáztatás rendszerét is (101-105. §). A képző növendékei minden tanév végén a tankerületi felügyelő és az igazgatótanács tagjainak jelenlétében vizsgákat kötelesek tenni (101. §); a képezde elvégzése után egy évet gyakorlati tanítással tölteni. Ezt követően legkésőbb két év elteltével minden növendék köteles a képezdei összes tantárgyaktól, írásbeli dolgozatokból és különösen a tanítás gyakorlásából vizsgát letenni, és csak e feltétel sikeres teljesítése után nyerhet tanítói oklevelet (102. §). Akiknek másodjára se sikerül letenni a képesítő vizsgát, többé vizsgára nem bocsáthatók (104. §).

Az 1868. évi XXXVIII. tc. a tanítónőképzésről rendelkezett bizonyos módosulással (106-115. §). Az Eötvös József népoktatási törvény értelmében csak oklevéllel rendelkező válhatott tanítóvá. A már működő tanítók számára nyári tanfolyamokat biztosított a legközelebbi képezdében (133. §). A törvény szerint tanítóképző-intézeteket fenntarthat: az állam, a község, a hitfelekezet, az egyesület, a magánszemély a törvény által előírt feltételek betartásával.

A neveléstörténészek véleménye szerint az Eötvös József 1868. évi XXXVIII. számú törvény elfogadásával Magyarország megelőzte Európa számos országát. A törvényt követően 1869-ben megjelent az első miniszteri tanterv az állami elemi iskolai tanítóképezdek számára (A tanítóképezde szervezete az 1868-ki XXXVIII. t. cz. értelmében, 1870). A tanterv szerint a növendékeknek a nevelésben és tanításban hármas célt kell elérniük: 1. önzetlen emberszeretetet; 2. a szükséges tudományokat és azok sikeres tanítási módját; 3. szellemi és testi ügyességet. Az első tanítóképzős tanterv meghatározta a tantárgyakat és az óraszámokat, valamint a tananyag főbb elemeit rögzítette.

A tanítóképzés heti órák száma az első osztályban 30, a második osztályban 31, a harmadik osztályban 32; összesen 93. Ebből a neveléstani tárgyakra és tanítási gyakorlatra jutott 13 óra, nyelvi- és történelmi tárgyakra 27 óra, mennyiségtani- és természettudományi tárgyakra 18 óra, művészeti tárgyakra és a teszgyakorlásra 29 óra, hit- és erkölcstán 6 óra.

1. táblázat. Tanítóképző-Intézetek számára kiadott 1869. évi Tanterv által meghatározott heti óraterv

Tantárgyak		Osztályok			Heti órászám
		I.	II.	III.	
1.	Hit- és erkölcsstan	2	2	2	6
2.	Neveléstani tárgyak a) Nevelés- és oktatástan b) Oktatási módszertan c) Tanítási gyakorlatok a gyakorló iskolában	4	4	5	13
3.	Magyar nyelv	Olvasás, nyelv- és írástan			8
4.	Német nyelv	3	3	2	8
5.	Mennyiségtan	a) Számтан b) Mértan		2	6 2
6.	Történettani tárgyak	a) Földrajz b) Történelem c) Házai alkotmány		3 2	4 5 2
7.	Természettudományi tárgyak	a) Természettan b) Természet- és vegytan c) Mezei gazdaság és kertészet		4 2	4 4 2
8.	Művészeti tárgyak	a) Ének- és zenetan b) Rajzolás és szépírás		4 2	14 9
9.	Testgyakorlás	2	2	2	6
Összesen		30	31	32	93

Forrás: A tanítóképzde szervezete az 1868-ki XXXVIII. t. cz. értelmében, 1870:5.

A tanítónőképés heti órák száma az első osztályban 30, a második osztályban 31, a harmadik osztályban 31; összesen 92. Ebből a neveléstani tárgyra és tanítási gyakorlatra jutott 13 óra, nyelvi- és történeti tárgyra 27 óra, mennyiségtani- és természettudományi tárgyra 22 óra, művészeti tárgyra és női kézimunkára 24 óra, hit- és erkölcsstan 6 óra.

2. táblázat. Tanítónőképő-Intézetek számára kiadott 1869. évi Tanterv által meghatározott heti óraterv

Tantárgyak		Osztályok			Heti órászám
		I.	II.	III.	
1.	Hit- és erkölcsstan	2	2	2	6
2.	Neveléstani tárgyak a) Neveléstan és oktatási módszertan b) Tanítási gyakorlatok	4	4	5	13
3.	Magyar nyelv	Olvasás, nyelv- és írástan			9
4.	Német nyelv	3	3	3	9
5.	Mennyiségtan	Számтан			10
6.	Történettani tárgyak	a) Földrajz b) Történelem s házai alkotmány		3	4 5
7.	Természettudományi tárgyak	a) Természettan b) Természet- és vegytan c) Kertészet, gazdaszonykodás és háztartás		4 2	4 4 4
8.	Női kézimunkák	2	2	2	6
9.	Művészeti tárgyak	a) Ének- és zenetan b) Rajzolás és szépírás		4 1	12 6
Összesen		30	31	31	92

Forrás: A tanítóképzde szervezete az 1868-ki XXXVIII. t. cz. értelmében, 1870:17.

A férfi és a női tanítóképző tanterve lényegesen csak a testgyakorlásban és a kézimunkában tér el. Érdekessége e tantervnek, hogy ez volt az első és egyetlen dokumentum, amelyik nem tartalmazta az egyes tantárgyak tanításának célját. Az első miniszteri tanterv nyolc évig volt érvényben.

A második tanterv 1877 – 1882-ig volt érvényben. A tanterv változatlanul meghagyta az előző dokumentum vezérelveit. Ugyanakkor megadta minden tantárgy tanításának célját. Nem változott jelentős mértékben a heti összóraszám: 96. Heti órák száma az első osztályban 31, a második osztályban 32, a harmadik osztályban 33. Ebből a neveléstani tárgyra és tanítási gyakorlatra jutott 13 óra, nyelvi- és történelmi tárgyra 27 óra, mennyiségtani- és természettudományi tárgyra 21 óra, művészeti tárgyra és a testgyakorlásra 29 óra, hit- és erkölcstan 6 óra.

3. táblázat. Tanítóképző-Intézetek számára kiadott 1877. évi Tanterv által meghatározott heti óraterv

Tantárgyak	Osztályok			Heti óraszám	
	I.	II.	III.		
1 Hit- és erkölcstan	2	2	2	6	
2 Neveléstani tárgyak	4	4	5	13	
3 Magyar nyelv	3	3	2	8	
4 Német nyelv	3	3	2	8	
5 Mennyiségtan	a) Számтан b) Mértan	3 1	3 1	1 2	7 4
6 Történelmi tárgyak	a) Földrajz b) Történelem s alkotmánytan	2 –	2 2	– 5	4 7
7 Természettudományi tárgyak	a) Természettan b) Természett- és vegytan c) Mezei gazdaságtan	2 – –	2 – –	1 3 2	5 3 2
8 Művészeti tárgyak	a) Ének és zenetan b) Rajzolás és szépírás	5 4	5 3	4 2	14 9
9 Testgyakorlás		2	2	2	6
Összesen		31	32	33	96

Forrás: A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister folyó évi 10998. sz. a. kelt rendeletével kiadott Tanterve az állami elemi tanító- és tanítónőképezdek számára, 1877:517.

A férfi és a női tanítóképző tanterve csak a testgyakorlásban tér el. Új tárgyként jelenik meg a háziipar, amit a nőknél a női kézimunka helyettesít. A háziipari foglalkozásokra és a női kézimunkára a tanterv külön szabott meg heti órakeretet: I., II., III. osztály heti 2 óra.

A neveléstani tárgyra az összóraszámából 13 óra jutott, ami megegyezett az 1869. évi Tanterv által meghatározott heti óratervvel, azonban a tanításban megfigyelhető a fokozatosság elve. Első osztályban az embertan (test- és lélektan), másodikban erre épül a nevelés- és tanítástan, valamint egyes tantárgypedagógiai ismeretek, harmadikban a neveléstörténet és az iskolaszervezetten oktatására kerül sor. A gyakorlati képzésben is megfigyelhető a fokozatosság elve (gyakorlóiskolai hospitálás, gyakorlati tanítás stb.). A többi tárgyak tanításában is érvényesül a fokozatosság elve.

A második tantervvel egy időben jelent meg az állami elemi és polgári- iskolai tanító- és tanítónő-képezdek igazgatásáról szóló Szabályrendelet, mely részletesen szabályozta az iskolaév beosztását, a növendékek vizsgáztatásának rendjét, a tanárok óraszámát, a tanári testület összetételét, az igazgatótanács jogait és kötelességeit (A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister folyó évi 10998. sz. alatt kiadott Szabályrendelete, az állami elemi és polgári-iskolai tanító és tanítónő-képezdek igazgatása tárgyában, 1877).

A tanítóképzés idejének három esztendőről négyre való bővítését Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1881. évi 655. (A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 655. szám alatt kelt, s a Budapest fővárosi, továbbá a Pozsony-, Győr-, Bács-Bodrog- és Kolozsmegyei tanfelügyelőkhöz intézett rendelete, az állami elemi tanítónő-képezdeknek egy előkészítő osztállyal leendő kibővítése tárgyában, 1881) és 15369. (Szakál, 1934) sz. rendelete határozta meg. Egyidőben megjelentek az új tantervek is. Az 1881. évi 20364. sz. miniszteri rendeletével a tanítónőképzők (A m. kir. állami elemi tanítónőképezdek Tanterve, 1888), majd az 1882. évi 3998. sz. miniszteri rendeletével a tanítóképzők számára (A magyar királyi állami elemi tanítóképezdek Tanterve, 1890). Mindkét tanterv az 1877. évi közös tanterv átdolgozása. Az 1881. és az 1882. évi tantervek hasonló tantárgy szerkezetét jól mutatja az alábbi táblázat.

4. táblázat. Tanítóképző-Intézetek számára kiadott 1881. és az 1882. évi tantervek által meghatározott heti óratervek

Tantárgyak	Tanítóképző Intézetben					Tanítónőképző Intézetben				
	Osztályok				Heti óra- szám	Osztályok				Heti óra- szám
	I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.	IV.	
1. Hit- és erkölcsstan	2	2	2	–	6	2	2	2	–	6
2. Neveléstani tárgyak és gyakorlati tanítás	3	3	4	5	15	3	3	3	6	15
3. Magyar nyelv és irodalom	3	3	2	2	10	3	3	2	2	10
4. Német nyelvtan	3	3	2	2	10	3	3	2	2	10
5. Mennyiségtan										
a) Számtan	3	2	2	2	9	2	2	2	2	8
b) Mértan	–	2	1	1	4	–	1	1	1	3
6. Történeti tárgyak										
a) Földrajz	2	2	–	–	4	2	2	–	–	4
b) Történelem és alkotmánytan	–	–	3	4	7	–	–	3	4	7
7. Természettudományi tárgyak										
a) Természetrajz	2	2	2	–	6	2	2	2	–	6
b) Természet- és vegytan	–	–	2	3	5	–	–	2	2	4
c) Mezei gazdaságtan (kertészet) és mezei gazdasági s kertészeti gyakorlat	–	–	–	2	2	–	–	–	2	2
8. Művészeti tárgyak										
a) Ének és zenetan	4	4	4	2	14	4	4	4	2	14
b) Rajz és szépírás	3	2	1	1	7	3	2	2	2	9
9. Testgyakorlás	2	2	2	2	8	1	1	1	1	4
10. Házi ipar Női kézimunka						2	2	2	2	8
Összesen	27	27	27	26	107	27	27	28	28	110

Forrás: A m. kir. állami elemi tanítónőképezdek Tanterve, 1888:15. és A magyar királyi állami elemi tanítóképezdek Tanterve, 1890:15.

A gazdasági (háztartás, szőlőművelés, borászat, kertészet) gyakorlatokra és a házi ipari foglalkozásokra az 1882. évi tanterv nem szabott meg külön heti órakeretet, óraszámuk a tanári testület határozatától függött, az évszakok valamint az időjárás határozta meg időpontjukat.

Az említett tantervek szerkezeti felépítése: vezérelvek, tanterv, általános óraterv. E tantervek elválasztották az egységes tanító- és tanítónőképzést. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1911. évi június hó 30-án kelt 78000. sz. rendeletével kibocsátotta az új Tantervet és Tantervi Utasításokat az állami elemi iskolai tanító- és tanítónőképző intézetek számára (Tanterv és Tantervi Utasítások az állami elemi iskolai tanító- és tanítónőképző-intézetek számára, 1911). Az 1911-es tanterv szerkezeti felépítése eltért az 1881. és 1882. évi tantervektől, mivel nem tartalmazott vezérelveket s így nem fogalmazta meg a képzés általános célját. E tanterv szerkezeti felépítése: tanterv, általános óraterv, tantervi utasítások. A tanterv által előírt tárgyak az alábbi táblázat szemlélteti:

5. táblázat. Az Állami Elemi Iskolai Tanító- és Tanítónőképző-Intézetek számára kiadott 1911. évi Tanterv és Tantervi Utasítások által meghatározott heti óraterv

Tantárgyak	Tanítóképző Intézetben					Tanítónőképző Intézetben				
	Osztályok				Heti óraszám	Osztályok				Heti óraszám
	I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.	IV.	
1. Hit- és erkölcsstan	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
2. Neveléstan:					10					10
A testi élet ismertetése	2	–	–	–		2	–	–	–	
A lelki élet ismertetése	–	3	–	–		–	3	–	–	
Népiskolai oktatástan. A népoktatásügyi szervezete	–	–	3	–		–	–	3	–	
A nevelés története	–	–	–	2		–	–	–	2	
3. Tanítási gyakorlat	–	–	2	6	8	–	–	2	6	8
4. Magyar nyelv és irodalom	4	4	3	3	14	4	4	3	3	14
5. Német nyelvtan	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
6. Történet	3	3	2	–	8	3	3	2	–	8
7. Alkotmánytan	–	–	–	2	2	–	–	–	2	2
8. Földrajz	2	2	2	–	6	2	2	2	–	6
9. Mennyiségtan	4	3	2	3	12	4	3	2	3	12
10. Természetrész és kémia	3	3	4	–	10	3	3	4	–	10
11. Fizika	–	–	2	3	5	–	–	2	3	5
12. Egészségtan	–	–	–	1	1	–	–	–	1	1
13. Gazdaságtan (háztartástan)	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
14. Ének és zene	4	4	4	4	16	3	3	3	3	12
15. Rajz	3	3	2	2	10	3	3	2	2	10
16. Szépírás	1	1	–	–	2	1	1	–	–	2
17. Szlőjd	2	2	2	2	8	1	1	1	1	4
18. Női kézimunka	–	–	–	–	–	2	2	2	2	8
19. Testgyakorlás és játék	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
Összesen	36	36	36	36	144	36	36	36	36	144

Forrás: Tanterv és Tantervi Utasítások az állami elemi iskolai tanító- és tanítónőképző-intézetek számára, 1911:51.

Egyértelmű, hogy egyetlen tanterv nem képes megoldani az összes strukturális problémát, de megjegyezhető, hogy az 1881-es és 1882-es, illetve az 1911-es elemi iskolai tanító- és tanítónőképzési tantervek alapvetően befolyásolták a magyar tanítóképzés szervezeti kereteit.

A vizsgált időben Kárpátalja területén három tanítóképző működött: Ungváron a görög katolikus tanító- és tanítónőképző intézetek; Munkácson állami tanítóképző intézet. Az Ungvári Királyi Görög Katolikus Éneklész- Tanítóképző 1872-ben a népoktatási törvény szellemében felemelte a képzés időtartalmát három esztendőre (A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás 1872. évi állapotáról szóló s az országgyűlés elé terjesztett jelentése, 1874). 1883-ban Drohobeczky Gyula igazgatása alatt az intézet mellett megszervezték a gyakorlóiskolát is. 1899-ben Kaminszky Géza igazgatása alatt a kántortanítóképző-intézet lett négy évfolyamúvá (Kaminszky, 1899).

Az Ungvári Görög Katolikus Tanítónőképző Intézet 1902. szeptember hó 14-én nyitotta meg ünnepélyes keretek között Firczak Gyula Munkács-egyházmegyei püspök. Addig a tanítónőjelöltek külön miniszteri engedéllyel az Ungvári Királyi Görög Katolikus Kántortanítóképző Intézetben magánúton vizsgáztak s ugyanott tették le a tanítóképesítő vizsgát is. A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztérium azonban 1900-ban, 46781. sz. alatt külön szabályzatot adott ki a tanítóképesítő vizsgákra vonatkozólag, melynek 4. pontja kimondja: „Magánúton készülő jelöltek csak a nemüknek megfelelő intézetnél tehetnek vizsgát a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélye alapján” (Csurgovich, é. n. 4. o.). Nyilvánossági jogát már megnyitása évében megkapta. Ez az intézet a hét vármegyére kiterjedő egyházmegye görög katolikus népiskoláit látta el tanítónőkkel. Élén Kaminszky Géza, az Ungvári Királyi Görög Katolikus Kántortanítóképző Intézet igazgatója állt. A képző 1912. szeptember 1-ig váltakozó rendszerű, két évfolyamú volt, majd ettől kezdve négy évfolyamú és ez az időszak a második igazgató, Melles Gyula tb. kanonok nevéhez fűződött.

1914-ben Munkácson megnyílt a Munkácsi M. Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző-Intézet. Az intézet alapításában Nedeczey János, a Bereg vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület tagja kiemelkedő szerepet játszott. Az intézmény első igazgatóját, Szondi Jánost, 1914. június 11-én nevezték ki, aki addig a Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézet rendes tanára volt (Szondi, 1915).

Az első világháború idején Kárpátalja mindhárom pedagógiai intézményében folyt az oktatás. Viszont váratlan megszakításokkal. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés értelmében Kárpátalját Csehszlovákiához csatolták, ami nemcsak társadalmi-politikai és szociális-gazdasági változásokkal járt, hanem az új állam oktatási politikájának megfelelően kijelölte a tanítóképzés új stratégiáját is.

Összességében, a XIX. század második fele és a XX. század eleje között Kárpátalján létrejönnek azok az oktatási intézmények, amelyek az alsó tagozatos tanítók képzését valósították meg. Az adott időszakban három tanítóképző működött: Ungváron a görög katolikus tanító- és tanítónőképző intézetek; Munkácson állami tanítóképző intézet. A dualizmus korában Kárpátalján a tanítóképző intézmények működését normatív-jogi dokumentumok szabályozták.

A további tudományos vizsgálatok arra irányulhatnak, hogy a különböző történelmi korszakok hatását tanulmányozzák a kárpátaljai pedagógusképzés és iskolarendszer kialakulása szempontjából, a következtetéseket kritikusan újraértelmezzék és felmérjék a lehetséges alkalmazásukat a mai gyakorlatban.

Irodalomjegyzék

- A magyar királyi állami elemi tanítóképezdek Tanterve. Kiadatott a vallás- és közoktatás m. kir. minister 1882-ik évi február hó 6-án 3998. sz. a. kelt rendeletéből (1890). Budapest: Nyomatott a Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomdában.
- A m. kir. állami elemi tanítónőképezdek Tanterve. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi magyar kir. minister 1881. évi augusztus hó 26-án, 20364. sz. a. kelt rendeletéből (1888). Budapest: Nyomatott a Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomdában.
- A tanítóképezde szervezete az 1868-ki XXXVIII. t. cz. értelmében (1870). Buda: A Magyar Kir. Egyetem Nyomdája.
- A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister folyó évi 10998. sz. a. kelt rendeletével kiadott Tanterve az állami elemi tanító- és tanítónőképezdek számára (1877). *Magyarországi Rendeleték Tára*, 11, 498-518.
- A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister folyó évi 10998. sz. alatt kiadott Szabályrendelete, az állami elemi és polgári-iskolai tanító és tanítónő-képezdek igazgatása tárgyában (1877). *Magyarországi Rendeleték Tára*, 11, 529-545.
- A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek a közoktatás 1872. évi állapotáról szóló s az országgyűlés elé terjesztett jelentése (1874). Budapest: Nyomatott a Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomdában.
- A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 655. szám alatt kelt, s a Budapest fővárosi, továbbá a Pozsony-, Győr-, Bács-Bodrog- és Kolozsmegyei tanfelügyelőkhöz intézett rendelete, az állami elemi tanítónő-képezdeknek egy előkészítő osztállyal leendő kibővítése tárgyában. *Magyarországi Rendeleték Tára*, 15, 946-950.
- Csurgovich György (szerk.) (é.n.). *Az Ungvári Gör. Kat. Leánylíceum-Tanítónőképző Intézet és vele kapcsolatos Gyakorló Népiskola évkönyve az 1938-39. iskolai évről. Az intézet fennállásának 37-ik évében*. Ungvár: Unio-Miravcsik Gy. Könyvnyomdája.
- Kaminszky Géza (szerk.) (1899). *Az Ungvári Kir. Gör. Szerk. Kath. Éneklész-Tanítóképezde értesítője az 1898-99. tanévről*. Ungvár: Nyomatott a «Sz. Bazil-társulat» Könyvnyomdájában.
- Klamarik János (1893). A magyarországi középiskolák újabb szervezete történeti megvilágítással. In: Lévay Ferencz, Morlin Emil, & Szuppán Vilmos (szerk.), *A magyarországi népoktatásügy, kereskedelmi és ipari szakoktatás szervezete és közigazgatása* (pp. 213-889). Budapest: Eggenberger-féle Könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár).
- Szakál János (1934). *A magyar tanítóképzés története*. Budapest: Hollóssy János Könyvnyomtató.
- Szondi János (szerk.) (1915). *A Munkácsi M. Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző-Intézet I. értesítője az 1914-15. iskolai év*. Munkács: Grósz testvérek Könyvsajtója.
- Tanterv és Tantervi Utasítások az állami elemi iskolai tanító- és tanítónőképző-intézetek számára* (1911). Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1911. évi június hó 30-án, 78000. sz. a. kelt rendeletével. Budapest: M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda.